

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Стаття присвячена проблемі творчої самореалізації у підлітковому віці. Акцентовано на необхідності формування творчої самореалізації підлітків; розкрито поняття: «особистість», «самореалізація», «творчість», «активність», «творча активність». Проаналізовано теоретичні аспекти проблеми, зокрема способи стимулювання творчої самореалізації. Визначено умови, необхідні для формування готовності підлітків до творчої самореалізації, свідомого вибору варіанту свого майбутнього з опорою на власні сили.

Ключові слова: підліток, особистість, самореалізація, творчість; активність, діяльність.

Сучасний розвиток освітнього простору держави, сфер життєдіяльності та соціальної практики вимагають від підростаючого покоління широкої обізнаності, власної ініціативи, активності, здатності до прийняття повсякденних творчих рішень.

Тема творчої самореалізації була основним предметом дослідження А. Маслоу, в якому він на перше місце ставить особистість, а не її досягнення. Творчу самореалізацію вчений характеризує як синонім самого психічного здоров'я та як випромінювання, яке пронизує все життя, не заціклюючись на проблемах, подібно до того, як весела людина «випромінює» веселість, навіть не усвідомлюючи цього. Це випромінювання є подібним сонячному світлу — сонце також світить усім, його світло дає можливість зростання будь-чому, що здатне до росту. Проблема творчої самореалізації особистості розглядалась також у наукових працях А. Адлера, І. Беха, Л. Коростильової, Д. Фельдштейна, В. Франкла, Е. Фромма. Питанню активності особистості значна увага приділялась Д. Богоявленською, Л. Виготським, Л. Овсянецькою, О. Леонтєвим, Р. Піхманець, Г. Пустовітом, В. Рибалкою.

Метою статті є з'ясувати особливості творчої самореалізації у підлітковому віці та схарактеризувати такі поняття, як «особистість», «самореалізація», «творчість», «активність», «творча активність».

Поняття та сутність самореалізації розглядається в роботах багатьох науковців, проте нам слід уточнити поняття «самореалізація підлітка». На думку українського психолога І. Беха, цей феномен «є цілісною діяльністю і поведінкою особистості, а не сукупністю певних способів її діяльності, поведінки. Вона має складну структуру і здійснюється на різних рівнях, притаманна навіть дітям дошкільного віку, її ін-

тенсивне розгортання відбувається у підлітковому віці... з моменту виокремлення свого Я дитина стає суб'єктом власної життєдіяльності, оскільки починає ставити цілі, підкорятися власним бажанням і прагненням, враховуючи вимоги інших. Ці спонуки мають набувати суспільної спрямованості, тому що в іншому разі вони деструктивно впливатимуть на розвиток особистості» [1, с. 17-18].

Необхідною умовою самореалізації є саморозвиток особистості. Оскільки, щоб особистість успішно реалізувалась, на думку І. Беха, їй потрібно володіти системою «морально-духовних цінностей, які є змістовою основою цього духовно-практичного процесу. Саморозвиток — самозміна суб'єкта у напрямі свого Я-ідеального, яке виникає під впливом зовнішніх і внутрішніх причин» [1, с. 1718].

Отже, можемо констатувати, що у рамках педагогіки саморозвитку сформувалося розуміння творчої самореалізації як процесу, що ґрунтується на креативності особистості в самовираженні, що допускає докладання своїх творчих сил (свого творчого потенціалу) для створення та отримання творчих продуктів діяльності і результатів, зокрема зміни в собі. Продовжуючи далі, І. Бех зазначає, що «саморозвиток переважно є індивідуальним процесом, що розгортається у внутрішньому плані особистості. Водночас він є процесом об'єктивним, що здійснюється під впливом значущих інших. На перших порах дитина створює свою особистість, імітуючи зміст поведінки дорослого, а також в ігровій, зображувальній, елементарній трудовій діяльності. На цьому етапі важлива ініціатива дорослих, спрямована на становлення самостійності дитини. Далі ініціатива дорослих полягає у визначенні, висуванні дитині соціальних очікувань, цінностей. Лише підліток спроможний самостійно формулювати завдання для самовизначення, розв'язання яких, однак, потребує спільного з дорослим пошуку відповідних способів» [1, с. 18].

На нашу думку, найбільш адекватно окреслено межі підліткового віку в періодизації Д. Ельконіна, в якій акцент ставиться не на фізичному розвитку, а на появі нових психічних новоутворень, де межі підліткового віку встановлюються між 11-17 роками. А. Реан вважає, що підлітковий вік умовно можна розділити на два підперіоди: перший — підлітковий вік (11-15 років) і другий — юність (16-19 років). За Дж. Бірреном, цей віковий період охоплює 12-17 років. Е. Еріксон виділяв підлітковий і юнацький вік (12-19 років).

Саме у підлітковому віці найбільш актуальною є потреба в реалізації накопичених сил. Цей період називають «відкриттям власного «Я» (І. Кон), «інтеграцією самосвідомості» (Л. Виготський), віком «пошуку і рішень» (А. Мудрик). Отже, багато наукових шкіл визнають, що підлітковий вік є чутливим для саморозвитку та самореалізації.

Щоб зрозуміти сутність формування готовності до творчої самореалізації підлітків, розглянемо трактування понять: «особистість», «самореалізація», «творчість», «активність», «творча активність».

Український психолог Г. Костюк розробив власну концепцію особистості, за якою індивід стає суспільною істотою, тобто особистістю, у міру того як у нього формуються свідомість і самосвідомість, утворюється система психічних властивостей, здатність брати участь у житті суспільства, виконувати соціальні функції [10]. На думку, О. Винославської, «Особистість — системна соціальна характеристика індивіда, що формує предметну діяльність та спілкування і зумовлює причетність до суспільних відносин» [2].

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, можна зробити висновок, що поняття «особистість» вживається у двох основних значеннях: людина, яка має свідомість, і людина, яка досягла певного рівня розвитку. Такий рівень визначається наявністю у людини власних поглядів, моральних вимог і оцінок, які роблять її відносно стійкою і незалежною від чужих її власним переконанням впливів середовища. Тобто, під особистістю слід розуміти соціалізованого індивіда з огляду на найсуттєвіші соціально важливі риси, які визначають його свідомість і самосвідомість, життєві настанови, поведінку й діяльність.

Засновник гуманістичної психології К. Роджерс у створенні своєї теорії особистості виходив з того, що кожна людина наділена здатністю до особистісного самовдосконалення. При цьому важливим компонентом структури особистості є «Я-концепція». Вона формується у процесі взаємодії об'єкта з навколишнім середовищем, а також є інтегральним механізмом саморегуляції поведінки людини й може бути позитивною, негативною та амбівалентною (суперечливою).

Як зазначає Л. Коростильова, термін «самореалізація» (self-realization) вперше наводиться в Словнику з філософії та психології, виданому в 1902 р. в Лондоні, і трактується як «здійснення можливостей розвитку «Я» [4, с. 8], або, за Е. Фроммом і А. Адлером, «реалізація своїх можливостей» (self-fulfillment).

Учена зазначає, що «самореалізація передбачає збалансований і гармонійний розвиток різних аспектів особистості шляхом прикладання адекватних зусиль, спрямованих на розкриття генетичних та особистісних потенціалів» [4, с. 8].

Сутність і поняття самореалізації підлітка розкриті в працях Є. Горячевої. Дослідниця вважає, що самореалізація відносно підліткового віку перебуває на перетині розпредметнення та опредметнення себе і проявляє інтелектуальну, емоційну та вольову готовність здійснення себе в найбільш повній мірі відповідно до своїх можливостей. Сутнісною характеристикою самореалізації у підлітковому віці, на думку авторки, є прагнення пізнання і розуміння себе з метою реалізації своїх можливостей. Отже, якщо підліток реалізуватиме у своєму житті більше ресурсів, ніж у нього є на певний конкретний проміжок життя, якщо він висуватиме перед собою далекі цілі і спрямовуватиме творчі зусилля на втілення власних мрій, то це підвищить його творчий потенціал.

Проаналізувавши підхід різних авторів до визначення поняття «самореалізація» і розкриття сутності цього феномену, можемо констатувати, що більшість розглядають самореалізацію як вроджену потребу у виявленні та реалізації своїх потенційних здібностей, як процес, що сприяє розвитку особистості реалізації свого «Я». До того ж всі дослідники твердять про необхідність розгляду цього феномену за трьома напрямками: як мотив, як процес і як результат. Слід зазначити, що більшість учених розглядають цей феномен стосовно дорослих людей, а в контексті підліткового віку самореалізація мало вивчена.

Перш ніж перейти до докладної характеристики поняття «творча активність», визначимо поняття «активність».

На думку Г. Щукіної «активність розкривається як найважливіша риса особистості, що полягає у здатності змінювати навколишню дійсність відповідно до власних потреб, поглядів, цілей і проявляється в інтенсивній діяльності в праці, навчанні, творчості тощо» [9, с. 62].

Як зазначає Г. Пустовіт, активність — специфічний стан психіки учня, його ставлення до власної поведінки і діяльності в соціокультурному і соціоприродному середовищі, мобільність у реагуванні на зміни форм, видів та сутності діяльності [7]. За визначенням С. Гончаренка, активність — це здатність особистості до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навко-

лишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури [3].

Активність, постійно змінює свої форми і рівні розвитку, а також є умовою розвитку світу. Як характеристика взаємодіючих систем і явищ пов'язана з їхньою здатністю до саморуку, самозміни і саморозвитку. Активність можна визначити як сукупність обумовлених індивідом моментів руху, що забезпечують становлення, реалізацію, розвиток діяльності.

О. Леонтьєв охарактеризував дві лінії розвитку діяльності: предметна (практична і пізнавальна) діяльність, у процесі якої дитина засвоює знання; діяльність, спрямована на засвоєння мотивів і норм відносин між людьми, у процесі якої людина віддає частинку свого «Я» [5, с. 187].

Категорії «активність» і «діяльність» дуже тісно пов'язані. Але, на нашу думку, діяльність існує лише як прояв активності особистості відповідно до поставлених цілей. На відміну від соціальної активності, діяльність є не якістю особистості, а тільки проявом людських якостей. Соціальна активність визначається як діяльність особистості і як інтегральна якість, що характеризує особистість, яка здійснює діяльність. Соціальна активність як якість є предметом виховання. Соціальна активність — це не всяка діяльність. Це — міра інтенсивності діяльності, вона передбачає наявність ініціативи, рішучості, самостійності, самодіяльності.

Соціальна активність — це інтенсивна діяльність людей, включених в систему відносин і здатних до їх перетворення і перетворення навколишньої дійсності відповідно до особистих потреб, поглядів, цілей. Усі види активності (розумова, естетична, трудова, фізична тощо) мають творчий характер. Тому творча активність є не окремим видом активності, а однією з можливих характеристик будь-якої високорозвиненої активності.

Перш ніж перейти до детальної характеристики поняття «творча активність», визначимо поняття «творчість».

Як зазначають дослідники В. Доній, Г. Несен, Л. Сохань: «Творити — означає не тільки писати книжки, робити наукові відкриття, винаходи нові технології і машини, створювати зразки мистецтва. Старанно виконувати звичайну роботу, виховувати дітей, бути добропорядним громадянином, поводити себе за законами сумління також є творчістю, котра завдяки своїй масовості не впадає в око, але і є найбільш відповідальною, фундаментальною стосовно всього іншого» [6, с. 200].

Можемо констатувати, що процес творчості відбувається на різних рівнях і в різних видах діяльності людини. За такого розуміння творча самореалізація має ознаки своєрідного інноваційного процесу у структурі діяльності особистості.

Відомий режисер К. Станіславський писав: «Я зрозумів, що творчість — це насамперед повна зосередженість всієї духовної і фізичної природи», що «вона охоплює не тільки зір і слух і всі п'ять чуттів людини», вона охоплює «розум і почуття, волю і пам'ять, уяву». Отже, творчість — це наявність творчості внутрішнього — стану інтенсивного переживання, підйому, активна робота фантазії, уяви, робота мислення в режимі пошуку.

Генезу поняття «творчість» у С. Гончаренка визначено як продуктивну людську діяльність, здатну породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення...» [3].

Відповідно до поглядів В. Рибалки, «...творчість є здатність людини створювати з наявного матеріалу дійсності на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу нову реальність, що задовольняє різноманітним суспільним та особистим потребам» [8, с. 5]. Визначаючи феномен творчості, потрібно враховувати внутрішнє перетворення людини, сукупність її внутрішніх станів.

Отже, творчість є вищою формою активності та самостійної діяльності особистості. Творчість — це здатність особистості до продукування принципово нових ідей. Критерієм творчості є її цінність — особистість самої людини, а не тільки продукт творчої діяльності. Основою та центром творчості є сама особистість, суб'єкт, без якого неможлива творча діяльність. Для творчості характерним є наявність певного задуму, а саме: створити нове знаряддя, сконструювати нову машину, змінити методи, прийоми у тій чи іншій галузі, здійснити певний науковий експеримент, створити музичну п'єсу, написати художній твір, намалювати картину, виховувати дітей тощо.

Тобто, творчість є самореалізацією людини з розвитком мотивації її творчої діяльності

Творча активність формується ще в дошкільному віці, а підлітковий вік є особливо сенситивним для її розвитку. Це обумовлено такими особливостями мотиваційної сфери підлітка, як прагнення до самовдосконалення, самопізнання, самоствердження особистості. Творча активність детермінована почуттям дорослості, яке змінює характер відносин дитини з дорослими, більш високим рівнем розвитку само-

свідомості і віри у власні сили. Зокрема, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін констатують, що перехід до підліткового віку пов'язаний із глибокими змінами умов, що впливають на особистісний розвиток дитини та роблять його чутливим до творчої активності.

Потреба в реалізації накопичених сил найбільш актуальна в підлітковому віці. Саме в цей віковий період відбувається стрибок у фізичному розвитку. Починається статеве дозрівання і пов'язана з ним перебудова організму, усе більш досконалим стає взаємодія процесів збудження і гальмування. Триває інтенсивний розумовий розвиток, бурхливо розвивається індивідуальність підлітка, підвищуються його здібності і розширюються інтереси. Формуються основні його якості як громадянина. Виникає нова соціальна ситуація, яка характеризується, на думку Л. Божович, наявністю вже досить сформованого колективу однолітків, в якому діти прагнуть знайти і посісти своє місце. Так, у працях науковця зазначається, що головні мотиваційні лінії цього віку пов'язані з прагненням до активного особистісного вдосконалення, самопізнання і досягнення особистісної ідентичності, самовираження і самоствердження. Основні потреби підлітка залежать від його віку, схильностей, соціального оточення тощо. Потребу можна розглядати як процес і як вроджену або придбану схильність. Перше виникає на основі другого, і в певній ситуації спонукає індивіда до такої активності, яка може задовольнити його. Властивість потреби — це прагнення до активності (будь-якого виду). Потреба у творчості теж знаходить своє вираження в задоволенні активності.

Творча активність — вища форма людської діяльності. Для її розуміння важливо з'ясувати умови, причини й фактори виникнення та функціонування, особливості проявів на різних рівнях: особистісному, суспільному, а також взаємодії цих рівнів. Творчу активність на особистісному рівні можна розкрити за допомогою поняття «творчий потенціал», вивчення закономірностей формування й розвитку якого є важливим завданням педагогічної науки. Суспільна активність пропонує наявність ініціативи, рішучості, самостійності, самодіяльності.

У процесі творчої активності особистість насамперед є суб'єктом творчості, який прагне до самореалізації. Основним джерелом творчості, за К. Роджерсом, є тенденція людини до реалізації себе, потреба стати тим, що закладено в її потен-

ції. Працюючи над цією темою, Н. Рождерс (донька К. Роджерса) висловила думку про те, що «творчість — це частина усього нашого ества, нашого тіла, нашого розуму, емоцій та духу». Далі вона робить припущення, що коли творчі прагнення зменшуються чи заглушуються, людина може захворіти, стає напруженою та інтелектуально обмеженою.

Охарактеризувавши творчу самореалізацію та розглянувши її місце в структурі особистості, нами розкрито, якими властивостями вона володіє. Так, творча самореалізація розглядається і як творча діяльність особистості, і як її якість та здатність до цієї діяльності. Нами визначено творчу активність як один із видів соціальної активності і одну з основних потреб підліткового віку.

Література

1. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І.Д. Бех. — К. : Академвидав, 2009. — 248 с.
2. Винославська О.В. Психологія : навч. посіб. / О.В. Винославська. — К. : ІНКОО, 2005. — 352 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
4. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л.А. Коростылева. — СПб. : Речь, 2005. — 222 с.
5. Леонтев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтев. — М. : Политиздат, 1975. — 304 с.
6. Психологія і педагогіка життєтворчості : навч.-метод. посіб. / ред. рада : В.М. Доній (голова), Г.М. Несен (заст. голови), Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков, (наук. ред.) та ін. — К., 1996. — 792 с.
7. Пустовіт Г.П. Діяльнісний підхід у навчанні особистості в позашкільному закладі : психологічний аспект / Г.П. Пустовіт // Рідна школа. — 2007. — № 11 / 12. — С. 3-6.
8. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посіб. / В.В. Рибалка. — К. : ІЗМН, 1996. — 236 с.
9. Щукина Г.И. Развитие познавательной активности школьников / Г.И. Щукина. — М., 1989, — 142 с.
10. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посіб. / В.В. Ягупов. — К. : Либідь, 2002. — 560 с.

Стаття посвячена проблеме творческой самореализации в подростковом возрасте. Акцентировано на необходимости формирования творческой самореализации подростков. Раскрыты понятия «личность», «самореализация», «творчество», «активность», «творческая активность». Анализируются теоретические аспекты проблемы, в частности способы стимулирования творческой самореализации. Определены условия, необходимые для формирования готовности подростка к творческой самореализации, сознательному выбору варианта своего будущего с опорой на собственные силы.

Ключевые слова: подросток, личность, самореализация, творчество; активность, деятельность.

O. V. Fliarkovska

Creative Self-Realization in Adolescence

Institute of Innovative Technology and Education (36 Lypkivskoho Str., Kyiv, Ukraine).

This article focuses on creative self-realization in adolescence. The paper makes emphasis on the need to contribute to creative self-realization in adolescence. The following concepts are revealed: «person», «self-realization», «creativity», «activity», «creative activity». Theoretical aspects of the problem, in particular, the ways to stimulate teens to creative self-realization are analyzed. Necessary conditions are determined for the formation of teenagers' readiness to creative self-realization, conscious choice of their future, relying on themselves.

Having described creative self-realization and considered its place in the structure of personality, the author reveals its properties. So, creative self-realization is considered as creative activity of personality and as its quality and the ability to perform such activity. Creative self-realization is determined to be one of the types of social activity and one of the main needs of adolescents.

Keywords: teenager, identity, self-realization, creativity, activity.

References

1. Bekh, I. D. (2009). *Psykhologichni dzhherela vykhovnoi maisternosti* [Psychological sources of educational skills]. Kyiv: Akademvydav.
2. Vynoslavskaya, O. V. (2005). *Psykhologhiia* [Psychology]. Kyiv: INKOS.
3. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid.
4. Korostyliova, L. A. (2005). *Psykhologhiia samorealizatsii lichnosti: zatrudnennia v profesionalnoi sferi* [Psychology of self-realization: difficulties in the professional field]. St. Petersburg: Rech.
5. Leontev, A. N. (1975). *Deiatelnost. Soznanie. Lichnost* [Activity. Consciousness. Personality]. Moscow: Politizdat.
6. Donii, V. M. & Nesen, G. M. (Eds.). (1996). *Psykhologhiia i pedahohika zhyttietvorchosti* [Psychology and pedagogy of creative life]. Kyiv.
7. Pustovit, H. P. (2007). *Dialnisnyi pidkhid u navchanni osobystosti v pozashkilnomu zakladi: psykhologichnyi aspekt* [Activity approach in teaching personality in a out-of-school setting: the psychological aspect]. *Ridna shkola*, 11/12, 3-6.
8. Rybalka, V. V. (1996). *Psykhologhiia rozvytku tvorchoi osobystosti* [Psychology of the creative person]. Kyiv: IZMN.
9. Shchukina, H. I. (1989). *Razvitiie poznatelnoi aktivnosti shkolnikov* [The development of cognitive activity of schoolchildren]. Moscow.
10. Yahupov, V. V. (2002). *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv: Lybid.